

Lăcrămioara Manea, *Circulația cărții vechi românești (manuscrisă și tipărită) în spațiul nord-dobrogean*. Prefață de prof. univ. dr. Mihai Mitu, Editura Istros, Brăila, 2013, 473 p., 27 pl.

Cartea publicată în colecția «Biblioteca Istro-Pontica» Seria Patrimonium a Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea, la Editura Istros a Muzeului Brăilei este la origine teza de doctorat susținută la Universitatea din București, sub conducerea profesorului universitar dr. Mihai Mitu (care semnează și prefața). Subiectul reflectă preocupările bine cunoscute ale autoarei, care a publicat parțial în anii anteriori, în reviste de specialitate, rezultatele investigațiilor sale asupra patrimoniului de carte din județul Tulcea.

Pe fundamentul celor 214 exemplare de carte veche românească tipărite în anii 1643-1830 precum și a celor 26 de manuscrise datate în secolele XVII-XIX, Lăcrămioara Manea demontează o prejudecată. Din cauza celor peste patru secole și jumătate de ocupație otomană, se considera că în spațiul dobrogean prezența cărții vechi românești tipărită până la 1830 ar fi fost sporadică, difuzarea ei intensificându-se abia după mijlocul secolului al XIX-lea. Iată că o cercetare aprofundată și pasionată **la fața locului** a colecțiilor instituțiilor laice și religioase tucene, precum și a două colecții particulare a reușit să demonstreze forța cărții de a pătrunde dincolo de granițele vremelnice. Fără îndoială, numărul tipăririlor de secol XVII-XVIII este mic în comparație cu alte zone ale țării. Trebuie însă avut în vedere că patrimoniul actual reprezintă ceea ce a supraviețuit vitregiilor timpului (războaie, ocupații militare, incendii). Există însă mii de volume tipărite după 1830 păstrate în biserici și mănăstiri, care arată că românii dobrogeni au prețuit cartea și au apărut-o, lăsând-o moștenire urmașilor.

Reconstituind răspândirea cărții vechi în spațiul nord-dobrogean autoarea distinge mai multe etape: „*circulația din timpul stăpânirii otomane*” (ale cărei dimensiuni pot fi reconstruite doar ipotetic); „*circulația de după războiul de Independență din 1877-1878*” (perioadă în care se difuzează preponderent cartea tipărită în secolul al XIX-lea, impulsionată de înființarea mănăstirilor și a școlilor); și „*o circulație contemporană nouă, încă vie, începând din a doua jumătate a secolului al XX-lea*” (când patrimoniul local se îmbogățește cu tipărituri și manuscrise vechi cumpărate de la anticariate sau particulari, prin transferuri între instituții, cum ar fi cel de la Biblioteca Academiei Române sau prin donații).

Lucrarea este structurată în opt capitole precedate de o *Introducere* și încheiate cu *Concluzii*. În *Introducere*, cu subtitlul *Locul studiului de față în preocupările generale de cercetare a patrimoniului național* sunt enunțate obiectivele propuse, structura fondurilor cercetate, etapele de documentare.

Capitolul I: *Spiritualitatea nord-dobrogeană. Cadru istoric* trasează cadrul geografic și evoluția istorică a spațiului nord-dobrogean, cu atenție specială asupra Bisericii ortodoxe, care în timpul stăpânirii otomane a fost subordonată succesiv Mitropoliei Silistrei (sec. XV-mij. sec. XVI), Mitropoliei Proilaviei (mij. sec. XVI-1828), Arhiepiscopiei Tulcii (1829-1878). După 1878, întreaga Dobrogea a fost inclusă în eparhia Episcopiei Dunării de Jos. După mai multe modificări de apartenență suferite în cursul secolului XX, județul Tulcea a intrat în componența Episcopiei Tulcii reînființată în 2008. Spiritualitatea ortodoxă a fost menținută vie de preoți, biserici și școli dar și de cărțile de cult și de învățatură, care s-au răspândit pe diferite căi (de remarcat cea specifică zonei – transhumanța) dinspre Moldova și Țara Românească în teritoriul nord-dobrogean. Nu întâmplător, cartea Lăcrămioarei Manea a primit binecuvântare și sprijin pentru tipărire de la episcopul Tulcii, Preasfințitul Părinte Visarion.

Cartea românească veche prezentă astăzi în colecțiile tulcene (sau semnalată de restrânsele cercetări anterioare) a fost imprimată în tiparnițele din întreg spațiul românesc, dar și în străinătate. Analiza edițiilor a pus în evidență un procent mai mare al cărților tipărite în Moldova, comparativ cu cele din Țara Românească și Transilvania. O caracteristică a zonei este prezența exemplarelor cu circulație ramificată: cărți tipărite în Țara Românească pătrund aici după o intensă circulație în Moldova, ediții moldovenești, după îndelungate peregrinări prin Transilvania și Țara Românească (capitolul II: *Cartea veche românească în Dobrogea de Nord. Istoricul cercetării*).

Suportul documentar al reconstituirii circulației vechilor tipărituri și manuscrise pe teritoriul nord-dobrogean îl găsim în capitolele III: *Localități nord-dobrogene în care se păstrează fonduri de carte veche românească. Istoricul și situația actuală a colecțiilor* și V: *Manuscrise românești și slavone în colecții tulcene*. Aici sunt incluse **cataloge** cărții tipărite și manuscrise, precedate de un scurt istoric al deținătorului și o descriere a colecțiilor. Ca formă de prezentare s-a optat pentru **catalogul de colecție** și nu pe cuprinderea într-un catalog general. Exemplarele sunt descrise separat, pe fiecare deținător în parte. Au rezultat astfel șase cataloage de dimensiuni variabile (în cazul colecțiilor mici s-a renunțat la titulatura catalog, dar s-au păstrat aceleași reguli de descriere).

Ca urmare a amplificării cercetărilor în domeniul cărții vechi românești, de la mijlocul secolului trecut până în prezent s-au publicat numeroase cataloage de colecții sau zonale. Modalitățile de redactare și regulile de descriere folosite în aceste

cataloge diferă destul de mult de la un autor la altul, reflectând stadiul cercetării bibliologice din epocă, dar și opțiunile personale ale celor care le-au întocmit. Astfel, majoritatea autorilor au avut ca principal obiectiv descrierea exemplarelor, concentrându-și atenția asupra însemnărilor păstrate pe filele acestora, fiind mai puțin interesați de particularitățile de ediție.

În acest context, metoda de catalogare pentru care a optat Lăcrămioara Manea, îmbinarea descrierii de ediție (notele generale) – cu descrierea de exemplar (notele specifice) demonstrează competență profesională și scribie științifică. Notele generale relevă o deplină cunoaștere a istoriografiei tiparului românesc, inclusiv a contribuțiilor recente referitoare la comanditarii, traducătorii, editorii, ilustratorii cărților de cult românești imprimare în secolele XVII-XIX.

Notele specifice fac dovada unei cercetări minuțioase, cu remarcabilă atenție la detalii. Au fost depistate filele lipsă în cazul exemplarelor incomplete, greșelile de paginație sau diferențele de paginație față de exemplare din aceeași ediție (sugerând existența unor tiraje diferite), prezența filelor sau paginilor nenumotate, ilustrațiile nementionate până în prezent. Toate acestea au permis autoarei să aducă serioase *Contribuții la Bibliografia Românească Veche* (capitolul IV), constând în îndreptări și completări pentru 78 dintre titlurile descrise. Totodată propune includerea în Bibliografia românească veche a patru tipărituri grecești publicate între 1766 și 1803 la Leipzig și Viena, care au fost dedicate de traducătorii sau editorii lor domnitorilor fanarioți aflați atunci în scaun în Moldova sau în Țara Românească (Grigore Ghica, Alexandru C. Moruzi, Constantin Ipsilanti, Alexandru Moruzi).

Autoarea nu s-a rezumat la o simplă descriere a exemplarelor, ci a sintetizat toate informațiile referitoare la editarea cărților. Așadar, lucrarea se înscrie în seria cataloagelor de colecție destul de rare în cercetarea bibliologică din spațiul românesc, în care descrierea bibliografică devine suport pentru considerații de ordin istoric, cultural și lingvistic.

Notele marginale ale cărților vechi oferă un important material documentar pentru diferite subdiscipline ale istoriei. Însemnările au fost transliterate cu acuratețe, certificând o îndelungată practică a paleografiei slavo-române și româno-chirilice. Notele care consemnează dania, vânzarea, schimbul, posesorii anteriori au constituit baza capitolului VI: *Considerații cu privire la circulația cărții vechi românești în spațiul nord-dobrogean*. Însemnările cu caracter istoric și meteorologic, despre calamități naturale, evenimente sociale sau cu implicații culturale au fost comentate în capitolul VII: *Valoarea informativă a însemnărilor din punct de vedere istoric, geografic, social și cultural*. Cum majoritatea exemplarelor au ajuns destul de târziu în colecțiile tulgene însemnările nu reflectă decât în mică măsură evenimente sau aspecte culturale locale, dar își păstrează importanța și calitatea de izvor istoric pentru alte zone ale țării.

Remarcăm ca element de originalitate analiza întreprinsă asupra lexicului însemnărilor în capitolul VIII: *Valoarea însemnărilor pentru istoria lexicului românesc*. Au fost evidențiate și comentate cuvintele și expresiile de origine slavonă, care s-au menținut în vorbirea curentă și în scris multă vreme după ce slavona a încetat să mai fie limbă de cultură.

Concluziile sunt clare, precise și verificabile prin argumentele expuse în cuprinsul lucrării.

Cum cataloagele vor constitui un instrument de lucru pentru cercetătorii din domeniu, autoarea a sintetizat contribuțiile personale și titlurile descrise în tabelele plasate la sfârșitul descrierii fiecărei colecții (capitolele III, IV și V). Facilitează accesul la informațiile din cuprins și indexurile variate ca tematică: al titlurilor, al autorilor, cronologic, al termenilor și expresiilor de limbă slavonă, de nume și toponime.

Materialul iconografic concentrat în 27 de planșe completează și consolidează descrierea bibliografică. Volumul are pagina de titlu, cuprinsul, explicația figurilor, rezumatul și cuvintele cheie traduse în limba engleză.

Lucrarea constituie o valoroasă contribuție la istoriografia cărții românești vechi, trasând pe harta virtuală a patrimoniului național drumul și povestea cărților *călătore* păstrate astăzi în spațiul nord-dobrogean.

Daniela LUPU

*Muzeul Municipiului București
Bd. I.C. Brătianu, nr. 2, Sector 3, București*